

JINSIY ERKINLIKKA QARSHI JINOYATLAR TUSHUNCHASI MOHIYATI.

Qodirjonov Sherozbek

Farg'ona davlat universiteti Huquqshunoslik fakulteti 4-kurs 22/80–guruh talabasi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada jinsiy erkinlik va jinsiy daxlsizlik tushunchalari, ularga qarshi jinoyatlarning nazariy-huquqiy asoslari, turlari va yuridik tahlili yoritilgan. Shuningdek, zo'rlash, jinsiy ehtiyojni zo'rlik bilan qondirish, voyaga yetmaganlarga nisbatan sodir etiladigan jinsiy jinoyatlar va majburlash bilan bog'liq turdosh jinoyatlarning huquqiy belgilari tahlil qilinadi. Maqolada jinoyatlarning kelib chiqish sabablari va sharoitlari, ularning oldini olish choralari hamda jinoyat qonunchiligini takomillashtirish masalalari bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan.*

Kalit so'zlar: *jinsiy erkinlik, jinsiy daxlsizlik, zo'rlash, jinsiy ehtiyojni zo'rlik bilan qondirish, voyaga yetmaganlar, majburlash, profilaktika, jinoyat qonunchiligi.*

Abstract: *This article examines the concepts of sexual freedom and sexual inviolability, as well as the theoretical and legal foundations, types, and legal analysis of crimes committed against them. It analyzes the legal characteristics of rape, forcible satisfaction of sexual needs, sexual offenses against minors, and related crimes involving coercion. The article also explores the causes and conditions of these crimes, measures for their prevention, and issues concerning the improvement of criminal legislation. Recommendations are developed based on the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan and relevant legal literature.*

Keywords: *sexual freedom, sexual inviolability, rape, forcible satisfaction of sexual needs, minors, coercion, prevention, criminal legislation.*

Kirish

Jinsiy erkinlik va jinsiy daxlsizlik insonning konstitutsiyaviy huquqlari tizimida muhim o'rin tutadi. Ushbu huquqlarga tajovuz qiluvchi jinoyatlar jamiyatda og'ir ijtimoiy xavfli oqibatlariga olib keladi. O'zbekiston Respublikasida jinsiy jinoyatlarga qarshi kurashning huquqiy asoslari Jinoyat kodeksi normalari bilan mustahkamlangan bo'lib, so'nggi yillarda qonunchilikka jinsiy zo'rvonlikning ayrim shakllari uchun javobgarlikni kuchaytirishga qaratilgan o'zgartirishlar kiritildi. Shunga qaramay, mazkur jinoyatlarning yashirin (latent) darajasi yuqoriligi, jabrlanuvchilarning politsiyaga murojaat qilishdan tortinishi va dalillarni isbotlashdagi murakkabliklar bu sohadagi tadqiqotlarni dolzarb qiladi. Jinsiy erkinlik – bu shaxsning o'z jinsiy hayotini o'z irodasi asosida boshqarish, jinsiy aloqaga kirishish yoki kirishmaslik, jinsiy sherigini tanlash huquqidir. Jinsiy daxlsizlik esa, shaxsning o'z roziligisiz boshqa shaxslar tomonidan jinsiy xarakterdagi harakatlarga duchor etilmaslik huquqini ifodalaydi. Mazkur tushunchalar bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ko'plab huquqiy tizimlarda jinsiy jinoyatlar ob'ekti sifatida qaraladi. Ushbu jinoyatlar to'g'ridan-to'g'ri jinsiy erkinlik va daxlsizlikka tajovuz qiladi. Ularning

umumiy ob'ekti – jamiyatda shakllangan jinsiy axloq va shaxsning jinsiy sohadagi huquqlari. Ob'ektiv tomoni, asosan, jabrlanuvchining irodasiga qarshi yoki uning roziligini olish yo'li bilan sodir etilgan jinsiy harakatlardir. Subyektiv tomoni to'g'ridan-to'g'ri qasd bilan xarakterlanadi. Subyekt sifatida aksariyat hollarda 16 yoshga to'lgan aqli raso shaxs tushuniladi. Huquqiy belgilar qatoriga quyidagilar kiradi: jabrlanuvchining jinsiy erkinligiga yoki daxlsizligiga tajovuzning mavjudligi, jabrlanuvchi roziligining yo'qligi yoki rozilikni ifodalash irodasining buzilganligi (zo'rlik, tahdid, nochor holatdan foydalanish), jinoyat subyektining maxsus xususiyatlari (ayrim tarkiblarda – voyaga yetganlik), og'irlashtiruvchi holatlar (jabrlanuvchining yoshligi, bir necha shaxs tomonidan sodir etish va hokazo).

O'zbekiston Respublikasi JKning 118-moddasiga ko'ra, zo'rlash – jabrlanuvchiga yoki boshqa shaxslarga nisbatan zo'rlik ishlatish yoki ularni xuddi shunday zo'rlik qo'llash bilan tahdid qilish yoxud jabrlanuvchining nochor holatidan foydalangan holda u bilan jinsiy aloqada bo'lish deb belgilanadi. Zo'rlash eng og'ir jinsiy jinoyatlardan biri bo'lib, uning kvalifikatsiyasida jinsiy aloqaning faktik tomoni (vaginal, anal yoki oral) va majburlash vositalari (zo'rlik, tahdid, nochor holat) muhim ahamiyatga ega. JK 119-moddasida nazarda tutilgan ushbu jinoyat zo'rlashdan farqli o'laroq, jinsiy aloqa shaklida bo'lmagan, ammo jinsiy ehtiyojni qondirishga qaratilgan boshqa harakatlarni (masalan, lezbiyanlik, erkaklar o'rtasidagi sodomiya va boshqa g'ayritabiiy shakllar) zo'rlik yoki tahdid yordamida sodir etishni qamrab oladi.

JK 120–121-moddalarida 16 yoshga to'lmagan shaxs bilan jinsiy aloqa qilish yoki jinsiy xarakterdagi boshqa harakatlar, shuningdek 14 yoshga to'lmagan shaxsga nisbatan jinsiy harakatlar uchun javobgarlik belgilangan. Voyaga yetmaganlarga nisbatan jinsiy jinoyatlar og'irlashtiruvchi holat sifatida qaraladi va ular uzoq muddatli ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi. Ushbu jinoyatlarning jamoatchilik xavfliligi yosh jabrlanuvchilarning psixikasi va jinsiy rivojlanishiga yetkaziladigan og'ir zarar bilan belgilanadi. JK 122-moddasida (jinsiy aloqaga majburlash) moddiy yoki mansab jihatdan qaram bo'lgan shaxsni majburlash, shuningdek tahdid yoki mulkni yo'q qilish bilan majburlash nazarda tutilgan. Bu tarkib to'liq zo'rlikni qamrab olmaydi, lekin iroda erkinligiga jiddiy bosimni ifodalaydi. Shuningdek, jinsiy xarakterdagi zo'ravonlik (JK 123) va jinsiy axloqqa qarshi boshqa harakatlar ushbu guruhga kiradi. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 119-moddasida nazarda tutilgan jinsiy ehtiyojni zo'rlik bilan qondirish – bu zo'rlashdan farqli o'laroq, jinsiy aloqa shaklida bo'lmagan, ammo jinsiy ehtiyojni qondirishga qaratilgan g'ayritabiiy harakatlarni zo'rlik yoki tahdid yordamida sodir etishdir. Bunday harakatlarga erkaklar o'rtasidagi sodomiya, lezbiyanlik, shuningdek og'iz yoki boshqa sun'iy usullar bilan jinsiy ehtiyojni qondirish kiradi. Jinoyatning ob'ektiv tomoni jabrlanuvchiga nisbatan jismoniy zo'rlik ishlatish yoki uni qo'llash bilan tahdid qilish, shuningdek jabrlanuvchining nochor holatidan foydalanishdir. Subyektiv tomoni to'g'ridan-to'g'ri qasd bilan ifodalanadi. Mazkur jinoyatning jamoatchilik xavfliligi uning jabrlanuvchining jinsiy daxlsizligiga, shaxsiy erkinligiga va psixik sog'lig'iga

yetkazadigan og‘ir zarar bilan belgilanadi. JK 119-moddasining ikkinchi va uchinchi qismlarida voyaga yetmagan shaxsga nisbatan yoki bir necha shaxs tomonidan sodir etish kabi og‘irlashtiruvchi holatlar nazarda tutilgan. Voyaga yetmaganlar – jinsiy jinoyatlarning eng himoyasiz qurboni hisoblanadi. O‘zR JK 120-moddasida 16 yoshga to‘lmagan shaxs bilan jinsiy aloqa qilish yoki jinsiy xarakterdagi boshqa harakatlar, agar bu harakatlar zo‘rlash belgilariga ega bo‘lmasa, javobgarlikka sabab bo‘ladi. JK 121-moddasi esa 14 yoshga to‘lmagan shaxsga nisbatan jinsiy harakatlar uchun yanada qattiqroq jazo belgilaydi. Bunda jinoyatchi jabrlanuvchining yoshini bilgan yoki bilishi mumkin bo‘lgan holda harakat qiladi. Voyaga yetmaganlarga nisbatan jinsiy jinoyatlarning og‘irligi shundaki, ular jabrlanuvchilarning normal jismoniy va psixik rivojlanishiga to‘sqinlik qiladi, ko‘pincha umrbod ruhiy jarohat qoldiradi. Qonunchilikda bunday jinoyatlar uchun uzoq muddatli (3 yildan 15 yilgacha) ozodlikdan mahrum qilish jazosi belgilangan. Shuningdek, bir necha shaxs tomonidan, o‘ta shafqatsizlik bilan yoki maxsus javobgarlik yuklangan shaxs (masalan, o‘qituvchi, tarbiyachi) tomonidan sodir etilgan hollarda jazo yanada kuchaytiriladi.

Jinsiy aloqaga majburlash (JK 122-modda) – bu zo‘rlash va jinsiy ehtiyojni zo‘rlilik bilan qondirishdan farqli ravishda, jismoniy zo‘rlikni emas, balki iroda erkinligiga bosimning boshqa shakllarini o‘z ichiga oladi. Xususan, moddiy yoki mansab jihatdan qaram bo‘lgan shaxsni jinsiy aloqaga majburlash, shuningdek mulkni yo‘q qilish, shikastlash yoki olib qo‘yish tahdidi bilan majburlash nazarda tutilgan. Ushbu jinoyatning jamoatchilik xavfliligi nisbatan pastroq bo‘lib, jazo ma‘muriy yoki ijtimoiy nazorat choralari bilan cheklanishi mumkin. JK 123-moddasida esa jinsiy xarakterdagi zo‘ravonlik – jabrlanuvchining irodasiga qarshi uyatli harakatlar, ya‘ni jinsiy aloqaga olib kelmaydigan, ammo jinsiy daxlsizlikka tajovuz qiluvchi xatti-harakatlar (masalan, majburan ochiqchasiga kiyintirish, tegishish) uchun javobgarlik belgilangan. Ushbu turdosh jinoyatlar ko‘pincha oilaviy zo‘ravonlik yoki xizmat sohasidagi suiiste‘molliklar bilan bog‘liq holda uchraydi va ularni o‘z vaqtida aniqlash jiddiyroq jinoyatlarning oldini olishga xizmat qiladi.

Kriminologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bunday jinoyatlarning kelib chiqishida quyidagi omillar muhim rol o‘ynaydi: jabrlanuvchi va jinoyatchining spirtli ichimliklar yoki giyohvandlik vositalarini iste‘mol qilishi; jabrlanuvchining yolg‘iz yoki zaif himoyalangan joyda bo‘lishi; jinsiy tarbiyaning yetarli emasligi; oiladagi zo‘ravonlik tajribalari; ommaviy axborot vositalarida va Internetda jinsiy mazmundagi noqonuniy materiallarning tarqalishi; iqtisodiy va ijtimoiy beqarorlik. Profilaktika umumiy va maxsus (individual) choralarga bo‘linadi. Umumiy choralar qatoriga aholining, ayniqsa o‘smirlarning huquqiy va jinsiy savodxonligini oshirish, ommaviy axborot vositalarida sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilish, mahallalarda profilaktik suhbatlar o‘tkazish kiradi. Maxsus choralar jumlasiga xavf guruhidagi shaxslarni (avval sudlangan, alkogolizm yoki giyohvandlik bilan og‘rigan, jinsiy og‘ishgan xulqli) aniqlash va ular ustidan nazorat

o‘rnatish, jabrlanuvchilarga psixologik va huquqiy yordam ko‘rsatish (ishonch telefonlari, in-krisis markazlari) kiritiladi.

Amaldagi jinoyat qonunchiligi (O‘zR JK 118–123-moddalari) bir qator kamchiliklarga ega. Xususan, jinsiy rozi bo‘lish yoshining aniq belgilanmaganligi (hozirda 16 yosh), jinsiy zo‘ravonlikning elektron ko‘rinishlari (masalan, sun‘iy intellekt yordamida yaratilgan pornografik kontent, onlayn majburlash) uchun alohida normalarning yo‘qligi, shuningdek jabrlanuvchi jinoyatchi bilan kelishib olgan taqdirda javobgarlikni yumshatish imkoniyatining mavjudligi tanqidga sabab bo‘lmoqda. Taklif sifatida quyidagilarni kiritish mumkin:

- Jinsiy rozi bo‘lish yoshini yagona va tushunarli mezon (16 yosh) bilan belgilab, har ikki tomonning yoshi yaqin bo‘lgan hollarda (masalan, 16 va 18 yosh) istisno normalarni joriy etish;
- “Kiber zo‘rluk” va onlayn jinsiy tajovuzlarni mustaqil jinoyat tarkibi sifatida qabul qilish;
- Jinsiy jinoyatlar uchun da’vo muddatini (cheklanish muddati) jabrlanuvchi 18 yoshga to‘lgunga qadar to‘xtatib turish va zo‘rlash uchun da’vo muddatini bekor qilish;
- Majburiy tibbiy choralar tizimini jinoyatchilarga nisbatan jinsiy og‘ishlarni davolash yoki psixiatrik kuzatuvni o‘z ichiga olgan holda kengaytirish.

Jinsiy erkinlikka qarshi jinoyatlar jamiyat uchun yuqori darajadagi xavf tug‘diradi. Ushbu jinoyatlarni chuqur huquqiy tahlil qilish, ularning sabablarini aniqlash va oldini olish tizimini takomillashtirish zarur. Maqolada ko‘rib chiqilganidek, O‘zbekiston qonunchiligida mazkur jinoyatlarga qarshi asosiy normalar mavjud, ammo ularni modernizatsiya qilish, xususan kiber fazo, voyaga yetmaganlarni himoya qilish va profilaktika choralarni kuchaytirish borasida tizimli islohotlar talab etiladi. Taklif etilayotgan o‘zgartirishlar amaldagi qonunchilikning bo‘shliqlarini bartaraf etishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi. – T.: Adolat, 2022.
2. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining “Jinsiy zo‘ravonlik qurbonlarini himoya qilish to‘g‘risida”gi qarori. – 2020 y.
3. Rustamboyev M.X. Jinoyat huquqi: Maxsus qism. – T.: TDYU, 2019.
4. Turg‘unboyev A.N. Jinsiy erkinlikka qarshi jinoyatlarning kriminologik xususiyatlari // Huquq va burch. – 2021. – №3. – B. 45-49.
5. Kriminologiya: darslik / Z.A. Alimov va boshq. – T.: Adolat, 2018.